

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA ALS OG SUNDEVED

HEFTE XXXII

VORE OLDTIDSMINDES- MÆRKER

II

AF

J. RABEN

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR ALS OG SUNDEVED
TRYKT I DYBBØL-POSTENS BOGTRYKKERI . SØNDERBORG

1953

Indhold:

Restaureringer af Oldtidsmindesmærker	7
Sten med Skaaltegn og Helleristning	48

I Serien »Fra Als og Sundeved«, XIV. Hefte, »Oldtidsminder paa Als«, berettes om Restaureringer af Oldtidsmindesmærker paa Als i Aarene 1934—38.

Siden 1934 har Nationalmuseet sammen med Museet paa Sønderborg Slot Aar efter Aar foretaget Restaureringer af Mindesmærker paa Als og Sundeved. Hidtil er nu i alt 58 Lang- og Runddysser sat i Stand.

De fleste af Stenalderens Storstensgrave har henligget i forstyrret Tilstand. Hvor Menneskebænder ikke har øvet Hærværk mod dem, har Naturen gjort sit til Forstyrrelsen. Trærødder har væltet eller forskubbet Højenes Randsten. De store Overliggere paa Dyssekamrene er skredet ned. Frost og Fugtighed har været medvirkende. »Samlere« og nysgerrige har ofte væltet Dækstenen af, for lettere at faa Adgang til Kamret.

Man har vist ringe Forstaaelse for vore stolte Stenaldermindesmærker. Vi har betragtet det som vor Opgave at føre dem tilbage til deres oprindelige Form, saafremt det kan ske paa lempelig og forsvarlig Maade.

»Historisk Samfund for Als og Sundeved« har hvert Aar medvirket, ved at yde os betydeligt Pengebeløb til Arbejdet. Derfor har vi kunnet fortsætte med denne Opgave og jeg takker Historisk Samfund for denne Hjælp.

Ligeledes takker jeg for den Støtte og Interesse Nationalmuseet har vist os igennem de mange Aar. Nationalmuseets fortjente Konserator, Julius Raklev, der døde i Begyndelsen af Aaret 1950, har siden 1934 været medvirkende.

J. RABEN

Restaureringer af Oltidsmindesmærker paa Als og Sundeved 1939—1950

1939

NØRRESKOVEN

I Maj 1939 blev tre Langdysser i Skoven ved Østerholm restaureret. Naar man ad Vejen fra Frydendal har passeret den aabne Mark ved Skovløberhuset Havrekobbel og atter kommer ind i Skoven, ligger der en Langdysser paa hver Side af Vejen.

Den største, paa Sydsiden af Vejen, hvis Længderetning er N. N. Ø.-S. S. V., er 36 Meter lang og 13 Meter bred. Bredden mellem Stenrækkene er ca. 9 Meter. Der fandtes 37 Randsten, af hvilke kun 5 stod paa Plads, de andre var forskubbet eller væltet og blev rettet op.

10 Meter fra Nordenden ligger et aabent Kammer uden Dæksten, paa tværs af Højens Længderetning. Det er af ret anselig Størrelse, 2 Meter langt og 1,20 Meter bredt, udgravet i en Dybde af 1,00 Meter. Den nordlige Langside bestaar af én stor Sten, Sydsiden af to, med en Sten for hver Ende. Indgangen er mod Øst, hvor Tærskelstenen er 0,5 Meter lavere. Dette Kammer skal være udgravet af en Herredsfoged paa Augustenborg i Tiden mellem 1850—60.

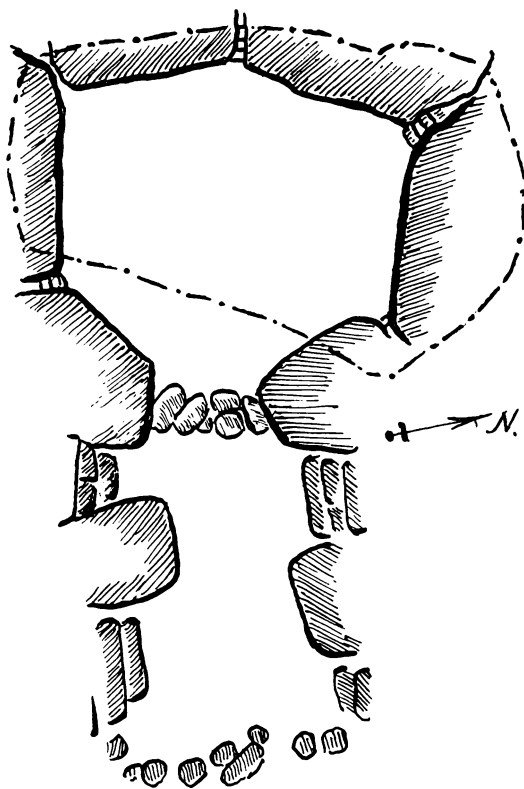
10 Meter syd for dette ragede et par store Sten op i

Midten af Højens Overflade. Der blev det andet Kammer gravet frem. Det ligger ligeledes paa tværs af Højens Længderetning. Dækstenen var forsvunden. Kamret bestaar af 4 Sten, en paa hver Langside og en for hver Ende. Stenene har en stærk Skraastilling, i Aabningen foroven maaler det $1,20 \times 0,80$ Meter, i Bunden $1,90 \times 1,00$ Meter. Det saa ud til at Graven har været aabnet en Gang i Fortiden, der fandtes ingen Oldsager, Flintlaget i Bunden var forstyrret og Kammerets Fyld stærkt stensblandet. — Med de rejste Randsten og de to aabne Kamre er Langdyssen nu et imponerende Mindesmærke.

(Kortbl. Nørreskov I. 18).

Den anden Langdysse, paa Nordsiden af Vejen har samme Længderetning. Jordhøjen er af smuk regelmæssig Form og velbevaret, 25 Meter lang, 15 Meter bred og godt 2 Meter høj. 28 Randsten er bevaret. Midt paa Højen laa en $2,70 \times 1,40 \times 0,85$ Meter stor Sten. der formodedes at være Dækstenen til et Kammer.

Det blev gravet frem og viste sig at være et Kammer af særlig Art. Det har været udgravet før i Tiden. Inde i Gravrummet fandtes nogle moderne Potteskaar og et Brudstykke af en Kridtpibe! Kamret er femkantet og bestaar af 6 Sten, $1,70 \times 1,60$ Meter stort. Fra den østlige Højfod fører en stensat Gang ind til Kamret. Det maa altsaa betragtes som en lille Jættestue af samme Type, som den kendes i Brandsbøl Skov. Oprindeligt maa det have været et almindeligt Dyssekammer, der er bygget om og udvidet i Jættestuetiden, en saakaldt »Dyssestue«. Hvor Gangen fører ind i selve Kamret, fandtes en Opstabling af mindre Sten i en Højde paa af 0,40 Meter. Denne »Stenmur« har lukket Indgangen, der ved første Udgravning er blevet ødelagt. En flad Sten i Kammer-

»Dysselstuen«
Nørreskoven II. 20

bunden indenfor dette Lukke, menes at være det oprindelige Kammers Tærskelsten.

(Kortbl. Nørreskoven II. 20).

Faa Meter længere mod Nord ligger en tredje Langdysse i Retning V. S. V.-Ø. N. Ø. Jordhøjen er velbevaret, 26 Meter lang, 13 Meter bred og ca. 1,75 Meter høj. Kun enkelte Randsten er bevaret. Tæt ved den vestre Ende

udgravedes et Kammer, der var ødelagt. Af Langsiden manglede to Sten, en i Nord og en i Syd, medens Endestenene sidder paa Plads. Dækstenene mangler.

I den østlige Halvdel findes ikke Spor af et tilsvarende Kammer.

Kamret ligger i Højens Længderetning. Det viser Dyssetidens ældre Kammerform, langt og smalt, med Endestenene skudt ind mellem Langsiders Sten. ¹⁾

(Kortbl. Nørreskoven II. 21).

SANDBJERG STORSKOV

Samme Aar, 1939, blev en Høj restaureret i Sandbjerg Storskov. Der ligger end Rundhøj, 20 m i Tværmaal og ca. 1,30 m høj. Enkelte Randsten var synlige. Sænkninger i Højens Midte og i Østskraaningen menes at hidrøre fra tidligere Gravninger.

Ejeren, Overretssagfører Knud Dahl, Sandbjerg stillede Arbejdskraft til Raadighed og Randstenene om Højen blev afrenset. Nu staar Højen med en næsten sluttet Kreds af 60 Randstene. — Et Fredningsmærke er sat paa Højen.

(Kortbl. Vstr. Sottrup, 51).

VED FLENSBORG FJORD

Efter Anmodning fra Turistforeningen ved Flensborg Fjord foretog Museet paa Sønderborg Slot Restaurering af nogle Lang- og Runddysser ved Sønderhav og Rønshoved i Sommeren 1939.

Lige vest for Landevejen ved Hotel Skovly ligger en lille Runddyse i Skoven. Den har et Tværmaal af 6,5 m og en Højde af ca. 0,80 m. Enkelte Randsten var synlige.

¹⁾ Sml. J. Raben, »Dyssetidens ældste Gravform« i Sønderj. Maandeskrift, 1940, S. 277 ff.

Randstenene der var væltet, blev rejst og andre, der laa skjult under Skovmulden afrenset. Den er nu omgivet af 18 Randsten. I Højens nordøstlige Del ligger en Stenpakning. Den er urørt.

(Kortbl. Graasten, 2) .

Paa Højdedraget lidt Nord for den lille Høj, ligger en Langdysse i Retning Øst-Vest. Den er 20 m lang, Bredden indenfor Randstenene er ved Østenden 5 m, ved Vestenden 4 m. Den er randsat med 52 Sten. Et større Antal af Stenene var væltet eller forskubbet, de blev sat paa Plads. Af Kamre ses ikke Spor. Iøvrigt er Jordhøjen urørt.

(Kortbl. Graasten, 1).

Lidt længere mod Nord i Skoven findes en anden Langdysse i Retning Øst-Vest. Den er 21 m lang og 6 m bred mellem Randstenene. Jordryggens Højde er 1,25 m. Ved Rydningen af en Træstubbe, der stod midt paa Højen og skæmmede dens Udseende, fandtes at Kamret var bevaaret, dog uden Dæksten.

Det blev gravet ud. I en Dybte af 1,05 m laa et stærkt Flintlag. Mod Sydenden og ind mod den vestlige Sidesten stod et Lerkar og ved Siden af dette laa en 15,5 cm lang Mejsel, sleben paa alle fire Sider. Fundet opbevares i Museet paa Sønderborg Slot.

Kamrets Retning er Syd-Nord, og ligger paa tværs af Højens Længderetning, det er 1,80 m langt og 0,60-0,70 m bredt. Langsiderne bestaar af hver en Sten, en Sten danner Nordenden og en lavere Tærskelsten afslutter Kamret mod Syd. Randstenene, der var væltet eller forskubbet, blev rettet op.

(Kortbl. Graasten, 5).

En trekamret Langdysse ligger i Skoven nordvest for Gaarden Frueskov. Den er ca. 30 m lang, 5 m bred mel-

lem Randstenene og ligger i Retning Øst-Vest. 33 Randsten staar nogenlunde paa Plads, medens andre er væltet ud. De tre Kamre, der før i Tiden har været udgravet men atter næsten var jordfyldte, blev rensset ud. Alle Dæksten mangler. Midtkamret ligger i Højens Længderetning, medens Øst- og Vestkamrets Retning er paa tværs af denne.

(Kortbl. Graasten, 7).

I samme Skov, lidt længere mod Nordvest blev Kamret i en lille Runddysse udrenset. Det har været udgravet til Bunds.

(Kortbl. Graasten, 8).

RØNSHOVED

I Skoven ved »Skovkroen« i Rønshoved findes to Dyssekamre. Begge ligger paa et smalt Højdedrag, der strækker sig i Retning Øst-Vest. Formodentlig har det været en Langdysse, der har været 45-46 m lang. En Række Randsten ses paa Højningens Nordside.

Tæt ved Østenden ligger et Kammer, der blev udgravet 1905—06. Dækstenen var væltet af, den laa ved Siden af Kamret. Det er et langt, smalt Kammer, omtrent 2 m langt og 40-50cm bredt. Det blev udrenset og Dækstenen atter lagt paa Plads. —

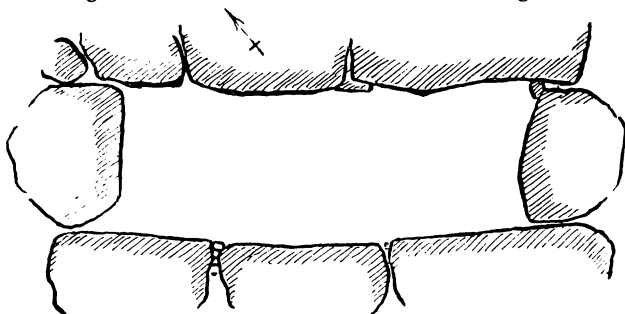
Til dette Kammer knytter sig følgende Historie, som Restauratør A. Hansen, Skovkroen fortalte Forfatteren i 1939:

»I 1905 eller 1906 fik min Fader, som ejede »Skovkroen« et Brev fra Madrid, hvori der blev ham meddelt, at der laa en Skat begravet i Skoven ved Rønshoved. Mod at Fader skulde sende ham 500 Mark til den ham ubekendte Adresse i Madrid, vilde denne Mand rejse hertil og grave Skatten ud og Fader skulde saa have Del i Skatten med 50 %.

Min Fader sendte naturligvis ingen Penge, men han talte med Gaardejer P. Festersen i Hokkerup om Sagen. Festersen mente, at hvis der laa en Skat i Skoven, kunde den kun ligge i Kæmpegraven ved Skovkroen. Han maa have troet paa Historien, thi i flere Dage har Festersen med et par Arbejdere gravet i Højen. De fandt intet.

Ved denne Lejlighed blev Dyssekamret aabnet og tømt.

Et Kammer ved Højens Vestende fandtes, da Østkamret blev restaureret. Der var ingen Dæksten. Kamret har været udgravet før i Tiden, maaske samtidigt med det

Rønshoved
Vestlige Kammer

andet. Det var helt jorddækket, og var fyldt med Grene og Blade i Bunden. I den østlige Ende laa nogle Smaasten, der kan være en Rest af den oprindelige Brolægning. Kamret er indvendigt 2 m langt og 0,6 m bredt. Det er bygget af tre Sten i hver Langside og én i hver Ende. Endestenene er skudt ind mellem Sidestenene. Det lange, smalle Kammer viser, ligesom det andet, den ældre Dysseform.

(Kortbl. Graasten, 13. 14.).

I Skovene nord for Flensborg Fjord findes en Mængde Grave, baade fra Sten- og Broncealderen.

I Graasten Dyrehave ligger en Langdysse ved Vejen,

der fra Kunkel mod Nordvest fører op i Skoven. Den ligger i Retning Øst-Vest, et Stykke af Højens Vestende er afskaaret af Skovvejen. Den er 26 m lang, 8 m bred og 1,25 m høj. Der er to, tidligere udgravede Kamre, der i Tidens Løb igen var bleven jordfyldte. De blev rensed ud. Begge er uden Dæksten, Østkamret ligger paa tværs af Højens Længderetning, Vestkamret i Øst-Vest.

Østkamret er bygget af 5 Sten, den vestlige Langside dannes af én, den østlige af to Sten, én Sten danner Nördenden, medens Indgangen fra Syd bestaar af en Opstabling af mindre Sten. Gravbunden ligger 0,60 m under Sidestens Overflade.

Vestkamret bestaar af 6 lige høje Sten, to i hver Langside og én for hver Ende. Det er udgravet i en Dybte af 0,90 m.

(Kortbl. Graasten, 63).

1940.

SOTTRUPSKOV

Paa Grund af Besættelsen fandt i 1940 ingen større Arbejder sted.

Museet paa Sønderborg Slot restaurerede en lille Rundhøj ved Sottrupskov. I en Skovparcel, tilhørende Gaardejer Johan Lyk i Øster Sottrup, ligger en lille Høj, med et Tværmaal af 7 m. Enkelte Randstene kunde skimtes gennem Skovmulden. En flad Sænkning i Højens Midte lader formode, at der har været gravet.

Paa Foranledning af Gaardejer Asmus Lyk i Øster Sottrup blev Højen restaureret i Juli 1940. Han havde skaffet frivillig Arbejdskraft. Randstene blev gravet fri og den afgravede Jord lagt i Sænkningen, saa Højen nu igen viser en smuk Form. Den er omgivet af 27 små Randstene.

(Kortbl. Vstr. Sottrup, 221).

1941.

SKELDE KOBBELSKOV

Paa den høje Kyst, der danner Sydspidsen af Broagerland ved Indløbet til Flensborg Fjord, ligger Statsskoven Kobbelskov under Sønderborg Skovdistrikt. Denne Skov præger med sine ualmindelig høje, slanke Bøge hele Landskabet ved den østlige Del af Flensborg Fjord og Sønderborg Bugten. Skelde Kobbelskov har Ry for at være — forstmæssig set — Danmarks smukkeste Bøgeskov.

Under disse Bøge, fra den høje Kystskrænt, svæver Blikket ind over Flensborg, Sønderborg og Als, langt ind i Angel og mod Sydøst over det vide Hav. En Hejrekoloni har slaaet sig ned i de høje Bøgekroner, det er stolt Syn med de store Fugles Glideflugt over Skoven og Havet. —

Denne skønne Plet har Oltidens Folk valgt til Gravplads for deres døde, baade i den yngre Stenalder og Bronzealderen. Der findes en halv Snes Bronzealderhøje og ligesaa mange Stenaldergrave. Flere af de sidstnævnte er ødelagt, andre en Del forstyrret, tre af dem er Langdysser.

Flere af Højenes Randsten var væltet eller skredet ud, dels forskubbet af Trærødder eller forstyrret ved Menneskehaand. Et par Dæksten over Kamrene er forsvundne, medens andre var skredet ned.

I Maj 1941 har Museet paa Sønderborg Slot i Fællesskab med Nationalmuseets Konservator J. Raklev restaureret fire af Stenalderens Mindesmærker, to Langdysser og to Runddysser.

LANGDYSSER NR. 6

Højens Længderetning er SØ — NV., 20 Meter lang og 6 Meter bred indenfor Randstenene. Af Højens 33 Rand-

sten var de fleste væltet eller forskubbet, kun 22 stod paa Plads.

5 Meter fra Vestenden saas en svag Sænkning, hvor Dækstenen over et Kammer formodedes at være fjernet. 4 Meter fra Østenden ragede en Sten op i Overfladen. Jordryggens Højde er 1,45 Meter.

De 22 Randsten blev rettet op og to Kamre gravet ud. Under den nævnte Senkning paa Højens Vesthalvdel fandtes det formodede Kammer. Dækstenen manglede.

Kamret ligger i Højens Længderetning. Det bestaar af 6 Sten, to i hver Langside og en for hver Ende. Det er i Lysaabningen 1,40 m. langt og 0,65 m. bredt, i Bunden 1,70 m. langt og 0,80 m. bredt. Kamret blev udrenset til Bunds. Paa den gamle Skovbund, ca. 1,00 under Bærestenens Overflade, laa et ca. 5 cm tykt Lag af knust, brændt Flint. Der fandtes ikke Spor af Gravgods eller Ligrester. — Den østlige Endesten var væltet ind mellem Sidestene; dens vestlige Sidesten har den anselige Længde af 1,10 Meter.

Under den større Sten, der ragede op i Overfladen 4 Meter fra Østenden, fandtes det andet Kammer. Det ligger paa tværs af Højens Længderetning, med to Sten i hver Langside og en for hver Ende. Dets indvendige Maal er 1,90 m i Længden og 0,50 m i Bredden. Dækstenen har ikke kunnet dække hele Gravrummet, derfor var der lagt en flad Sten over Kamrets nordlige Ende. Kamret blev udgravet til Bunds; i en Dybde af 60 — 65 cm laa et Lag af brændt Flint, men der fandtes ikke mindste Spor efter en Begravelse.

Langdyssen med de to Kamre kan nu fremhæves som det smukkeste Oldtidsmindesmærke paa Broagerland.

RUNDDYSSE NR. 7

Tæt ind mod Østenden af Langdysse Nr. 6 ligger en lille smuk Runddysse. Den lille Høj har et Tværmaal af 6,5 m, dens Højde er 0,70 m, og enkelte smaa Randsten er synlige.

Kamrets Dæksten var kløvet og laa i to Stykker over Kamret, hvis Stentoppe var synlige i Overfladen. Ved Udgravning af Kamret viste det sig, at det engang før i Tiden har været gravet ud. Der fandtes brændt Flint i hele Fyldet, et Bevis paa, at det har været udgravet til Bunds. Der fandtes kun en 10 cm lang Flintflække.

Kamret er 0,70 m. dybt og ligger i Retning omtrent Syd — Nord. Det bestaar af 7 Sten, to i hver Langside, en for Nordenden og to for Sydenden, Rummet er 1,60 m langt og 1,00 m bredt.

Som det ligger nu, kan ikke være Kamrets oprindelige Form. Det maa betragtes som en »Dyssestue«, et ældre Kammer, der er ombygget og udvidet i en senere Stenalder, maaske i Jættestuetiden.¹⁾ Det viser samme Form som det store Kammer i Blomeskobbel. I det sydøstlige Hjørne ligger en 50 cm lavere Tærskelsten.

Det største Stykke af den kløvede Overligger kunde kun dække over en Del af Kamret, det andet Stykke af Dækstenen ligger paa Højen ved Kamrets Østvæg.

LANGDYSSE NR. 8

Faa Meter syd for Langdysse Nr. 6, og pærellet med denne, ligger den lille Langdysse Nr. 8. Det er en ganske svag Jordhøjning, 13 — 14 m. lang og ca. 5 m. bred. Kun et par enkelte smaa Randsten paa Nordsiden synes at ligge paa Plads.

1) Sml. J. Raben, »Dyssestuer paa Als« i Sønderjydsk Maanedsskrift 1940, Side 266 ff.

Højen har to Kamre, der ligger med ca. 3 m. Mellemrum, begge i Højens Længderetning.

Det østlige Kammer var udgravet og uden Dæksten, det bestaar af 6 lige høje Sten, to i hver Langside og en for hver Ende. Dets Længde er 1,80 m. i Lysaabningen, 2,10 m. i Bunden, Bredden 0,40 m. i Aabningen og 0,80 m. i Bunden, udgravet i en Dybde af ca. 1,00 m. Det har været gennemgravet i ældre Tid. Et par forskubbede Sten blev rettet op.

Vestkamret var ligeledes gennem søgt, Dækstenen var afvæltet og laa ved Kamrets Vestende. Det bestaar ligeledes af 6 lige høje Sten, to i hver Langside og en for hver Ende. Rummets Længde er 1,70 m., Bredde 0,50 — 0,60 m. Det er udgravet i en Dybde af 0,70 m. Den smukke Dæksten blev igen lagt over Graven. Der fandtes intet Gravgoods.

De to Langdysser og den lille Runddysse, med tilsammen 5 smukke Kammer viser nu en samlet Gruppe af den yngre Stenalder's stolte Mindesmærker.

RUNDDYSSE NR. 15

Nær den høje stejle Kyst paa Skeldehoved ligger en lille Runddysse. Paa en svag Højning, ca. 0,40 m. høj, med et Tværmaal af 6 — 7 Meter, med enkelte smaa Randsten, laa en stor Sten, 1,70 m. lang og 1,10 m. bred. Ved Siden af den laa Overkanten af en ca. 0,90 m. lang Sten i Højens Overflade.

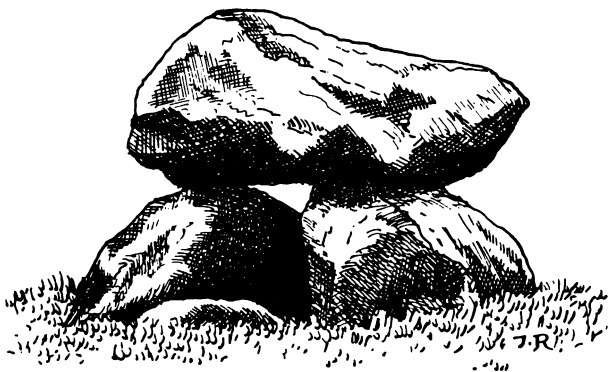
Samtidig med Restaureringen af de nævnte Mindesmærker blev Højen undersøgt. Under den store Sten laa Kamret, der desværre var ødelagt, idet den ene Langside var borte. Kun den ene Langside og de to Endesten er bevaret. Kamrets Længde er 1,60 m. dets Bredde har

været ca. 0,70 m. Det ligger i Retning omtrent Syd — Nord. Dækstenen blev lagt over Graven.

1942

NØRRESKOVEN, OMKR. NYGAARD

I 1942 blev der arbejdet i Nørreskoven ved Skovfogedgaarden Nygaard. Lidt nord for Vejen, der fører fra Nygaard til Svenstrup, ligger en Langdysse. Dens Længderetning er Ø.S.Ø. — V.N.V., Længde 22 m., Bredde 11 m., høj ca. 1 m. Alle Randsten er fjernede. 4 m. fra Vestenden ligger et Kammer af regelmæssig firsidet Form, paa tværs af Højens Retning. Det bestaar af tre 0,95 —

*Kamret i Langdysse
Nørreskoven I. 1*

1,00 m. høje Sten med en 0,60 m. lavere Tærskelsten mod Syd. Kamrets indvendige Maal er $1,60 \times 1,00$ m. Den $1,85 \times 2,85$ m. store Dæksten laa ved Kamrets Nordvesthjørne. Den østlige Sidesten var kløvet og forskubbet.

Kamret blev udrenset, Dækstenen lagt over Graven og den spaltede østlige Sidesten blev sat sammen og rejst.

— 6 m. fra Østenden staar paa Højryggen en stor Sten som eneste Rest af et andet Kammer.

(Kortblad, Nørreskoven I. 1.)

Paa den høje Banke sydøst for Skovfogedgaarden, i Skovkanten ind mod Nygaards Mark, ligger to Langdysser, begge med Længderetning Øst — Vest. — Ved begge Mindesmærker laa Randstenene stærkt forstyrrede.

Den østlige Høj er 13 m. lang, 7,5 m. bred og 1,5 m. høj. Af de 26, tildels meget store Randsten, blev de 21 rettet op og sat paa Plads. Midt paa Højen fandtes et Dyssekammer, hvis Dækstene var fuldstændig skjult under Overfladen. Det ligger diagonalt i Højen, med Indgang S.S.Ø. Der er to flade Dæksten over Kamret. Kamret bestaar af 7 Sten, to i hver Langside, en for Nordenden og to for Sydenden, af hvilke den ene er lavere og danner Indgangsstenen. Det indvendige Rum er $1,60 \times 1,10$ m. Det blev udgravet til Bunden, der laa i en Dybde af ca. 1,00 m. under Bærestenens Overflade, var uden Flint — eller Stenlag. Her laa Gravgodset, en 22 cm. lang Mejsel, sleben paa alle fire Sider, en tyndnakket Økse og fire Flækkeknive, alt i Flint. Fundet opbevares i Museet paa Sønderborg Slot. (Kortblad, Nørreskoven I. 28.)

Den vestlige Høj er 18,5 m. lang og 5,5 m. bred, af de 32 Randsten stod kun 6 paa Plads, alle de andre maatte rettes op. Midt paa Højen staar en stor Gran, hvis Rødder spænder over Kamret. Naar Granen engang falder, vil Kamret blive undersøgt. (Kortblad, Nørreskoven I. 27.)

1943

NØRRESKOVEN

Omtrent 600 Meter sydøst for Nygaard, nord for Hovedvejen ligger en Runddyse. Højen, der har et Tvær-

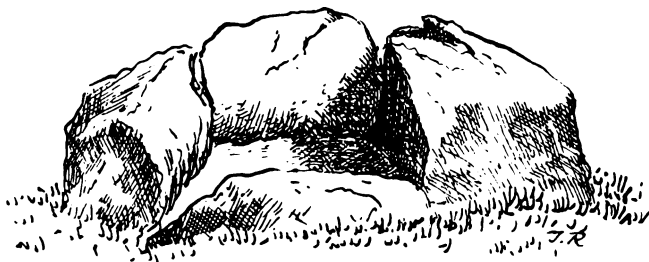

Langdysse (Kammer)
Nørreskoven I. 27

maal af 12,5 Meter, er af regelmæssig hvælvet Form, ca. 1 Meter høj. Kun et par enkelte Randsten er bevaret.

Midt paa Højen er et aabent Kammer, hvis Dæksten mangler. Det er af almindelig firkantet Form, med Længderetning N-S, bestående af 4 Sten, hvoraf de tre er lige høje, nu ragende 0,30-0,40 Meter over Jorden, medens den sydlige Endesten er ca. 0,25 Meter lavere. Kamret Maal er indvendigt 1,20×0,70 Meter.

Ved en Eftergravning i Kamret viste det sig at Bunden vor urørt. I en Dybde af 1,00 Meter laa Flintlaget

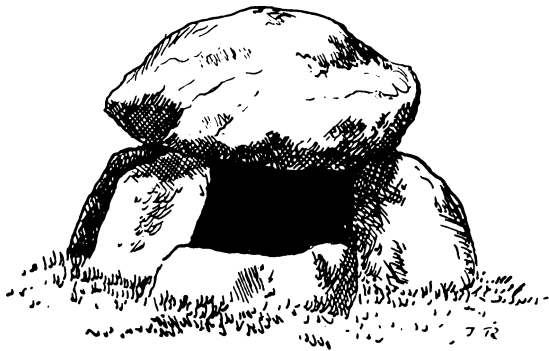

Runddysse
Nørreskoven I. 33

og paa dette Gravgodset. Midt paa Kammerbunden fandtes en sleben Flintøkse, i det nordvestlige hjørne en meget stor, raat tilhugget Spydspids (29 cm lang og 9,5 cm bred) og i det sydøstlige Hjørne en lille Tværpil. Fundet opbevares i Museet paa Sønderborg Slot. — Den østlige Sidesten, der var noget forskubbet, blev rettet op.

(Kortbl. Nørreskoven I. 33)

Lidt længere mod Sydøst, syd for Hovedvejen staar et aneligt Dyssekammer paa Toppen af en lille Højning. De store Bæresten laa styrtet sammen og ved Siden af

Runddysse
Nørreskoven I. 34

dem en meget stor Sten, der har været Kamrets Overligger.

Kamrets nordlige Halvdel, Endestenen og den nordlige Bæresten i hver Langside var forskubbet. De blev rettet op, saa Graven igen fik sin oprindelige Form. Den $1,7 \times 1,3$ meter store Dæksten blev bragt paa Plads. Kamrets Retning er S-N., det bestaar af 6 Sten, to i hver Langside og 1 for Nordenden er lige høje, medens Tærskelstenen mod Syd er 0,30 Meter lavere. Det blev udrenset til en Dybde af 0,70 Meter, en lille Flintøkse fandtes i det nordøstre Hjørne. Der er saa godt som ingen Jordhøj, Kamret staar frit og er nu et af Nørreskovens mest imponerende Mindesmærker. Dets indvendige Maal er $1,60 \times 0,80$ Meter. (Kortbl. Nørreskoven I. 34)

En Runddysse, »Korshøj«, ligger ved Vejen fra Nygaard til Sjellerupskov. Jordhøjen er smukt bevaret, 10 Meter i Tværmaal og ca. 1 Meter høj. Kun enkelte smaa Randsted ses ved den østlige Højfod. Midt paa Højen ligger Kamret i Retning NV-SØ, bygget af fire Sten, de tre lige høje, en lavere Tærskelsten afslutter Kamret mod S-Ø. Dækstenen mangler. Kamret er 2 Meter langt og 1,00 Meter bredt, udgravet i en Dybde af omtrent 1 Meter. Det har været udgravet før i Tiden, men ved Udrensningen fandtes en lille Flintmejsel. Den ene Sidesten, der var forkubbet, blev sat paa Plads.

Der berettes, at der paa Dækstenen, der er forsvundet mellem 1870—80, har været indhugget et Hjulkors, derfra stammer Navnet »Korssten«.

(Kortbl. Nørreskoven I. 35)

En Runddysse ligger syd for Nygaard, i Afdeling 31. Højen har et Tværmaal paa 11 Meter og ca. 1 Meter høj.

Runddysse Nr. 53
Nørreskoven I

Midt paa laa et jordfyldt, forstyrret Kammer og paa Høj-skraaningen mod Nordvest laa Kamrets Dæksten.

Kamret, der har været udgravet i tidligere Tid, blev rensat ud og et Træ, der var vokset op inde i Kamret, blev ryddet. To Sten, der var forskubbet af Trærødderne blev rettet op og Dækstenen atter lagt over Graven.

Kamret er 2 Meter langt og 1 Meter bredt med Længderetning Syd-Nord. Det bestaar af 6 Sten, 2 i hver Langside og én for hver Ende. Tærskelstenen ved Indgangen mod Syd er betydelig lavere.

(Kortbl. Nørreskoven I. 53)

Syd for Hovedvejen, i Afdel. 46, ligger en lille Langdysse, 19 Meter lang, 11 Meter bred og ca. 1,5 Meter høj, med Længderetning Øst-Vest. Ved Højens Østende var 5 store Randsten skredet ud, de blev sat paa Plads. Midt paa Højen laa den store Dæksten. — Den blev løftet op og Kamret blev undersøgt. Det blev udgravet til en Dybte af 1 Meter, ned til den gamle Skovbund. Der var hverken Flint eller andet Stenlag i Grunden. I en Dybte af 0,95 Meter fandtes et par smaa Skaar af et Lerkar.

Kamrets uregelmæssige Form tyder paa, at det er blevet

Dyssekammer
Nørreskoven II. 60

ombygget i en senere Tid, formodentlig i Jættestuetiden, og det maa betragtes som en »Dyssestue«. Det er af femkantet Form med Retning Syd-Nord og bestaar af 6 Sten. Indgangen i Sydøsthjørnet er lukket ved en Opstabling af mindre Sten. — Kamret er 1,70 Meter langt og indtil 1 Meter bredt. Dækstenens Størrelse er 1,70×1,20 Meter.

(Kortbl. Nørreskoven II. 60)

I Skovkanten ud mod Sjellerupskov, i Afdeling 47, findes en lille Langdysse, hvis Længderetning er Øst-Vest. Af Randsten er kun 8 tilbage. Højens Længde er 18 Meter, Bredden 8 Meter og Højden 1,75 Meter. Højen har to Kamre, med Dækstene.

Vestkamret — Langdysse
Nørreskoven II. 8

Vestkamret, 3 Meter fra Vestendens Randsten, bestaar af 6 Sten, et almindeligt firkantet Kammer med en lavere Tærskelsten ved Indgangen mod Syd. Dækstenen, $1,6 \times 1,2$ Meter stor laa ved Højfoden. Midt i Kamret har staaet et meget stort Træ, hvis Trærod fylder hele Gravrummet, der forhindrede en Undersøgelse af Graven. Dækstenen blev lagt over Kamret. En Undersøgelse kan først foretages, naar Træstubben er smuldret saa stærkt, at man kan grave.

Østkamret ligger 3 Meter fra Østenden af Højen. Dækstenen laa endnu over Graven. Den blev lagt til Side og Kamret blev undersøgt. Det bestaar, ligesom Vestkamret af 6 Sten, to i hver Langside, og én for hver Ende, den lavere Tærskelsten danner Indgangen fra Syd.

Bærestenene er stærkt skraatstillede, medens Kammerets Aabning for oven maaler $1,10 \times 0,55$ Meter, er Stør-

relsen i Bunden 1,70×0,90 Meter. I en Dybte af 1,05 Meter laa et 6—7 cm tykt Lag af brændt Flint, foruden et

Østkamret i Langdysse
Nørreskoven II. 8

stærkt opløst Karskaar fandtes hverken Ligrester eller Gravgoods. Dækstenen blev igen lagt over Graven og Dyssen med de to smukke Kamre med Overliggere frembyder nu et storslaaet Oldtidsmindesmærke.

(Kortbl. Nørreskoven II. 8).

1944.

NØRRESKOVEN

I Udkanten af Nørreskoven ved Sjellerupskov ligger Langdysen »Trolldøj«. Længderetning Øst-Vest. Højen er 1,5—2 Meter høj, 18 Meter lang og 8 Meter bred mellem Randstenene. Mindesmærket var stærkt forstyrret. Paa den vestlige Halvdel var et stort Hul efter et fjernet Kammer.

Restaureringen fandt Sted i Dage 20.—25 Maj 1944. Randstenene ved Højens Langsider, der for største Delen

laa jorddækkede, blev afrenset og rettet op. Det er forholdsvis smaa Sten, 0,30—0,50 Meter brede og 0,40—0,75 Meter høje. Langs Højens Sydside staar 30, langs Nord-siden 27 Randsten i sluttet Række, medens Enderne er blottet for Sten.

»Troldebøj«
Nørreskoven II. 6

Tre Meter udenfor Randstenene har Højen paa alle fire Sider været omgivet af en Række af store Sten. Desværre er de fleste forsvunden, der er nu kun 18 tilbage. Det er store, smukke, 1,50 Meter høje Sten, foran Østenden maa-ler de op til 2,25 Meter i Højden.

Dette Mindesmærke er enestaaende i sin Art. De høje Stenrækker uden for Dyssens Randsten kendes ikke andre Steder. De maa nærmest betragtes som Bøvtastene.

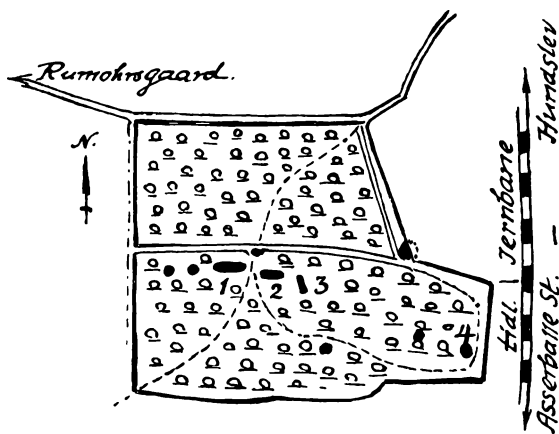
(Kortbl. Nørreskoven II. 6).

1945.

RUMOHRTGAARDS RYREHAVE

I Rumohrtsgaards Dyrehave, nu Statsskov, findes flere Rund- og Langdysser. De paa Kortskitsen med 1—4 be-
tegnede Mindesmærker blev restaureret i 1945.

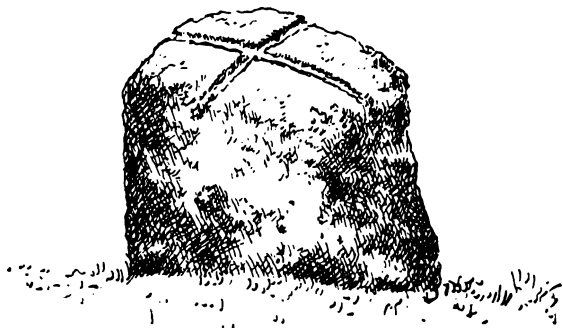
Langdysser Nr. 1, Længde 39 Meter, Bredde 19 Meter, Højde 2 Meter. Længderetning Øst-Vest. 38 Randsten er bevaret, de var næsten alle skredet ned eller forskub-
bede af Trærødder. Randstenene blev alle sat paa Plads.

Rumohrtsgaards Dyrehave

Omtrent paa Midten af Højen har været to Kamre. Det østlige er allerede blevet ødelagt i 1862 af daværende Ejer af Rumohrtsgaard. Et stort afkløvet Stykke af Dækstenen ligger paa Stedet, og ved dette staar en Sten med et ligearmet Kors indhugget i den opadvendte Side.

En Mand i Hundslev, der døde for godt 40 Aar siden, har fortalt mig, at han arbejdede paa Rumohrtsgaard, da Hellemann var Ejer. Hellemann hentede mange Sten fra

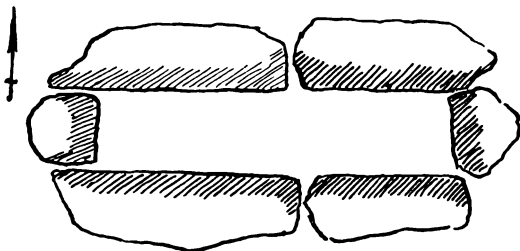

»Korsstenen« i Dyrehaven

Oldtidsgravene i Dyrehaven til Byggearbejde o. a. paa Gaarden. Omkring 1862 blev Kamrets Sten kløvet og kørt bort. Fortælleren var med ved dette Arbejde, da Dækstenen var fjernet fra Kamret, opdagede Arbejderne, at der i den ene Bæresten var indhugget et Kors. De gjorde Hellemann opmærksom derpaa, og han svarede: »Saa lad den staa for Korsets Skyld.«

Uden Tvivl har Korstegnet kultisk Betydning, og Korset maa anses for at være et Solmærke.

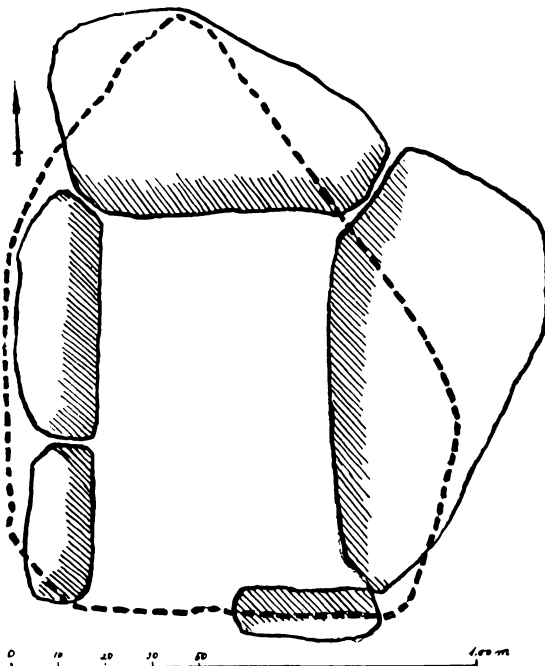
Lidt længere mod Vest ligger et velbevaret Dyssekam-

Vestkamret i Langdysse 1
Dyrehaven

mer i Højens Længderetning. Det bestaar af 6 Sten, to i hver Langside og en indskudt Sten for hver Ende. Dybden er 0,70 Meter. Det lange, smalle Kammer med indskudte Endesten viser den ældste Form af Dyssekamre og er hos os hidtil kun fundne i Langdysser¹). Den indvendige Længde er 1,65 Meter, Bredden 0,45—0,50 Meter. Kamret har to Dæksten. Det blev udgravet i 1918, men der fandtes intet Gravgoods.

(Kortbl. Augustenborg. 136)

Vestkamret i Langdysse 2
Dyrehaven

¹) Sml. Sønderjydske Maanedsskrift, 1949, Septemberheftet.

Langdysse Nr. 2 ligger ligeledes med Længderetning Øst-Vest. Den er 34 Meter lang, 16 Meter bred og ca. 2 Meter høj. Bevaret er 34 Randsten, der næsten alle var skredet ud eller dækket af Skovmulden. De blev afrenset og tildels rejst. Højen har tre Kamre.

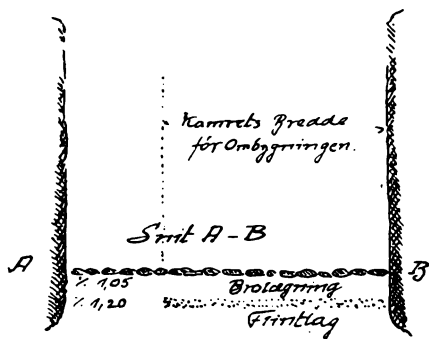
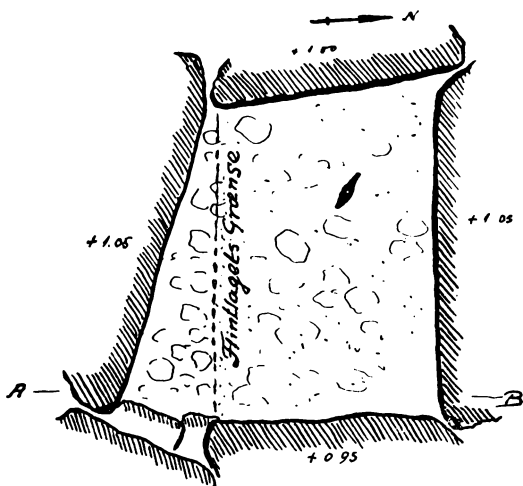
Centralgraven midt i Højen viser samme ældre Form som Graven i Langdysse Nr. 1. Den bestaar ligeledes af to Sten i hver Langside med indskudte Endesten. Kamret har en indvendig Længde af 2 Meter, Bredden er 0,40-0,50 Meter og Dybden 0,80 Meter. En af Sidestenen og en Endesten var væltet, de blev atter sat paa Plads. Dækstenen mangler. Kamret er blevet udgravet i tidligere Tid.

I Højens vestlige Del ligger et lille Dyssekammer. Det består af 4 Sten. En stor Sten danner Langsiden mod Øst, en lignende ligger som Endesten mod Nord. Den vestlige Langside er dannet af to mindre Sten. Indgangen mod Syd har været lukket ved en Opstabling af mindre Sten. De to mindre Sten, som danner Langsiden mod Vest, var væltet ind i Gravrummet, de blev atter sat paa Plads og Dækstenen, der laa afvæltet ca. 5 Meter fra Graven, blev igen lagt over Kamret. Kamret ligger paa tværs af Højens Længderetning, dets indvendige Maal er $1,15 \times 0,50$. Der fandtes intet i Graven.

Østkamret, nær Dyssens Østende, ligger i Højens Længderetning med Indgang mod Sydøst. Det har været udgravet til en Dybde af ca. 0,90 Meter. Ved Udrensningen viste det sig, at dette Kammer har særlig Interesse.

1,05 Meter under Bærestenenes Overkant laa en Brolægning af mindre, flade Sten, paa denne fandtes en smuk Stridsøkse af Granit.

I en Dybde af 1,20 Meter fandtes Kamrets gamle Flintlag. Det laa over Bunden i hele Kamrets Længde og

Østkamret i Langdysse 2
Dyrehaven

over en Bredde af 0,85 Meter. Kamret har altsaa været to Gange benyttet til Begravelse.

Sidste Gang Kamret er blevet benyttet, er det blevet udvidet, den sydlige Sidesten er flyttet længere mod Syd, og derved har man faaet større Gravrum. I Aabningen, som derved fremkom i Kamrets Sydøsthjørne, blev der

lagt en Tærskelsten, og den øvrige Indgang er blevet tæt-
tet ved en Opstabling af afkløvede Spalter og mindre
Sten. Man har saa brolagt den hele udvidede Gravbund.
Flintlaget derunder dækker kun den oprindelige Kammer-
bund. Her er altsaa et nyt og godt Bevis for, at ældre
Kamre i en senere Tid er blevet ombyggede og udvidede.
Det er disse ombyggede Kamre jeg har betegnet som
»Dyssestuer« (Sml. Sdj. Maanedsskrift 1940, September-
heftet).

Kamret har en indvendig Længde af 2,20 Meter, en
Bredde af hhv. 1,10 og 0,85 Meter. Dækstenen mangler.

Denne Langdysse har en særlig Interesse, da den gem-
mer tre Grave fra forskellige Tidsperioder.

(Kortbl. Augustenborg. 137)

Langdysse Nr. 3 ligger lidt længere mod Øst, en svag
Jordhøjning med to ødelagte Kamre. Den ligger i Retning

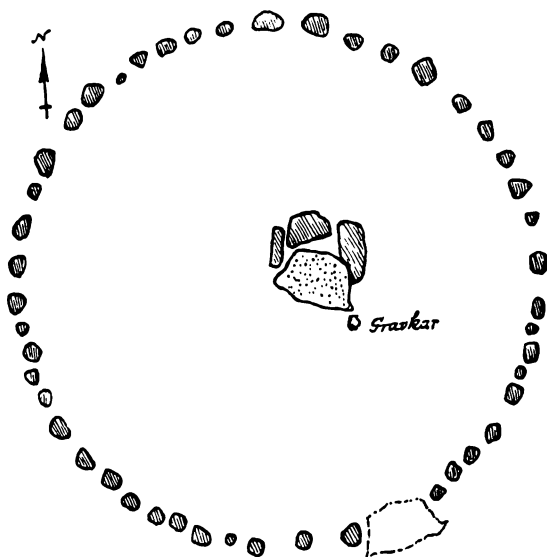
Dyrehaven: Langdysse Nr. 3

Syd-Nord. Det sydlige Kammers Sten laa temmelig
spredt, men saa godt det kunde forsvares, blev Stenene
skubbet sammen igen, saaledes at det har faaet sin for-
mentlige Form. Det nordlige Kammer er dog fuldstændig
ødelagt. Sydkamrets Form har været den ældre, langt og
smalt, som i Langdysser 1 og 2.

(Kortbl. Augustenborg. 330)

Runddyssen Nr. 4, ved Skovens østlige Udkant, er en rund Høj, hvis Diameter er ca. 15 Meter og Højde 1,60 Meter. Den er omgivet af en tætsluttet Stenkrans af 47 Randsten. Stenkransen har et Tværmaal af 12 Meter. Randstenene, der var jorddækkede, blev afrensede og ligger nu synlige om hele Højfoden.

Kamret er ødelagt. Endestenen, den ene Sidesten og Tærskelstenen er kun tilbage. Ved sydøstre Højfod laa den store Dæksten (1,75 × 1,10 Meter). Dens Overflade

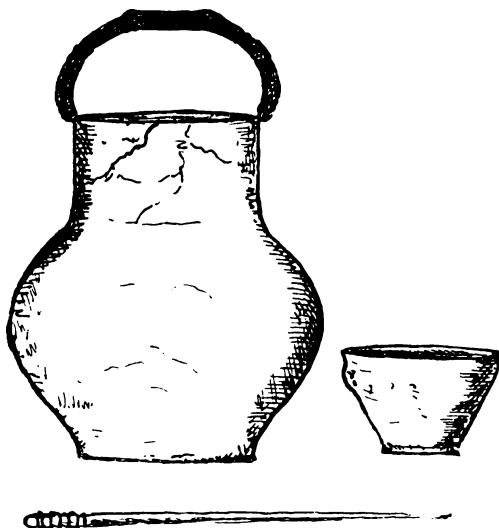

Dyrehaven: Runddysse Nr. 4

er tæt besat med 165 skaalformede Fordybninger, tildels dybt indgnedne Skaaltegn. Den er den betydeligste af de 100 Skaalsten, der hidtil er funden paa Als og Sundeved.

Stenen blev lagt op paa Højen, hvor den nu læner sig mod Kamrets Bæresten.

0,75 Meter sydøst for Kamret fandtes en lille Stensætning, der indeholdt et Gravkar fra Bronzealderen. Karret er 16 cm højt. Det indeholdt brændte Ben med en 7 cm lang Bronzenaal som Gravgods. Ovenpaa i Karret

*Lerkarret fra Runddysse Nr. 4
Dyrehaven*

laa et 6 cm højt Lerbæger. En 7,5 cm høj Lerskaal, der har ligget som Laag over Karret, var ødelagt, da den laa kun 15 cm under Højoverfladen. Der er dog bevaret saa meget af den, at dens Form kan rekonstrueres. Fundet opbevares i Museet paa Sønderborg Slot.

(Kortbl. Augustenborg 149)

Samme Aar restaureres et Mindesmærke i Nørreskoven.

»Pughøj« kaldes en Runddysse i Afdel. 69, Jordhøjen er 10 Meter i Tværmaal og 0,75 Meter høj.

Kamret ligger midt i Højen, det bestaar af 4 Sten og har Retning Sydøst-Nordvest, de indvendige Maal er 1,40×0,85 Meter. Dækstenen mangler. Ved Udgravningen viste det sig, at der har været gravet før i Tiden. I en Dybde af ca. 0,90 Meter ligger en smuk Brolægning og paa denne et indtil 5 cm tykt Lag brændt Flint. Der fandtes intet Gravgoods.

1946

NØRRESKOVEN

I 1946 blev fem af Nørreskovens Mindesmærker restaureret.

Ved Skovfogedgaarden Nygaard ligger »Baronens Høj«, en stærkt forstyrret Runddysse. Den har sit Navn efter Baron Wedell-Wedellsborg, der omkring 1840 var Kongelig Skovrider over Als og boede paa Nygaard. Baron Wedell har omdannet denne Høj til Lysthøj. En Kreds af Lindetræer paa Højen har dannet en Slags Lysthus. Ved Plantningen af disse Træer, omkring 1842, menes Kamerts Dæksten at være blevet fjernet. Ved samme Lejlighed er Højtoppen blevet planeret.

Højen er af oval Form, den maaler i Øst-Vest ca. 18 Meter, indenfor Randstene 10 Meter, i Syd-Nord 15 m, indenfor Randstene 9 Meter. Højden er 1,5 Meter.

Af de 28, tildels store Randsten stod kun 6 paa den oprindelige Plads, alle de andre var skredet ud og maatte rejses.

Midt i Højen fandtes Kamret, der blev gravet ud. Dets Længderetning er Syd/Nord, med Indgang mod Syd. Den vestre Side bestaar af en 2 Meter lang Sten, medens Østsiden dannes af to og Nordenden af én Sten, alle

langt over 1 Meter høje, medens Indgangsstenen ved Sydenden er 30 cm lavere. Kamret maaler i Bunden 2,00×1,00 Meter og er udgravet i en Dybde af 1,10 Meter.

0,95 Meter under Sidestenenes Overflade fandtes en Brolægning af op til 20 cm store Sten. Paa denne laa en Bunke af sammenrømmede Menneskeknogler og ved Siden af et 20 cm langt, smukt tildannet Flintspyd. Graven maa være bleven rømmet og Benene lagt til Side for at give Plads til en ny Bisættelse.

Under dette Lag, i en Dybde af 1,10 Meter fandtes en anden Brolægning af mindre Sten, paa denne og mellem Stenene laa et Lag af brændt Flint. Paa denne Brolægning laa ligeledes en Del Menneskeben i Kamrets Nordende og paa samme Brolægning, nær Tærskelstenen, laa et Stykke af en Pandeskal, en Underkæbe og en enkelt Ben. I en Dybde af 1,05 Meter, kun faa cm fra det førstnævnte, fandtes et andet Spydblade af Flint, 17 cm langt. Desuden fandtes et Brudstykke af et tredie Spydblade.

I Kamrets Nordøsthjørne, ind mod Endestenen og paa den nederste Brolægning, laa der Skaar af Lerkar, et par af dem er ornamenteret. De fundne Knogler er fra mindst tre Lig, ligesom ogsaa de to Brolægninger hidrører fra forskellige Bisættelser.

Under den nederste Brolægning med Flintlag, der ligger paa den urørte Bund har været Ild, der fandtes Askelag med Trækulstykker, og Jorden, (lerblandet Sand) er rødbrændt i en Dybde af 5-7 cm.

Fundene opbevares i Museet paa Sønderborg Slot.

I sin nuværende Form er »Baronens Høj« et af de smukkeste Oldtidsminder i vor Landsdel.

Højen ligger paa fri Mark ind mod Skovkanten, umiddelbart ved Havet. Herfra har man den herligste Udsigt

over Småøerne og Fyn. De gamle har forstaaet at berede deres Døde smukke Hvilesteder.

(Kortbl. Nørreskoven I 7)

»Gamle Troldhøj«, en Runddysse, ligger paa et højt Bakkedrag ved Østerholm. Højen er smukt kuplet, 12-13 Meter i Tværmaal og 1,5 Meter høj. Ved Nordfoden staar to Randsten, de andre er forsvundne.

Midt i Højen ligger Kamret, Stentoppene var synlige og den store Dæksten laa afvæltet paa den nordlige Høj-skraaning.

Det er et rektangulært Kammer, i Retning Syd-Nord, med Tærskelstenen mod Syd. Dets indvendige Maal er i Bunden 1,60×0,85 Meter.

Langsiderne danner hver én Sten, der er lige høje. Nordenden er bygget op af mindre Sten, Tærskelstenen er 35 cm lavere end de andre.

Kamret blev udgravet. I Bunden, 0,90 Meter dybt, var det smukt brolagt med mindre flade Sten. Der fandtes en 17 cm lang Spydspids af mørkt Flint.

Under Udgravningen gjordes et andet interessant Fund. I en Dybde af 0,38 Meter, 0,40 Meter fra Tærskelstenen fandtes et Gravkar fra Bronzealderen. Det stod paa en flad Sten og var støttet af haand- til dobbelthaandstore Sten, men fuldstændig knust af Trærødder. Karret indeholdt brændte Ben. Gravkarret maa være indsat i Kamret igennem den lille Aabning mellem Dækstenene og Tærskelstenen. Gravrummet var ind til den Højde, hvor Karret stod, fyldt med fast lyst Sand. Saavidt maa Kamret have været fyldt, da Bronzealderfolket satte Karret ind.

Efter Kamrets Udgravning blev Dækstenen atter lagt over Graven.

(Kortbl. Nørreskoven II. 22)

En stærkt forstyrret Runddysse ligger Syd for Gamle Troldhøj. Jordhøjen har et Tværmaal af 10,5 Meter og en Højde af ca. 1,00 Meter. Midt paa den laa tre store Sten, der har dannet Kamrets tre Sider, der har haft Indgang fra Øst. Stenene, der var noget forskubbede blev rettet op. Kamrets Dæksten mangler.

(Kortbl. Nørreskoven II. 19)

I Skovkanten ud mod Engen nord for Østerholm Voldsted ligger en meget ødelagt Langdysse. Den stærkt udjævne Jordhøj er ca. 30 Meter lang og 6 Meter bred mellem Randstenene, af hvilke dog kun enkelte er bevaret.

Omtrent paa Højens Midte ligger Kamret i Højens Længderetning, Øst-Vest. Det bestaar nu kun af fire Sten, to i den nordre Langside og én for hver Ende. Den søndre Langside mangler.

Kamret viser den ældre Dysseform, langt og smalt med indskudte Endesten. Det har været 2,00 Meter langt og 0,50-0,60 cm bredt.

Ved Højens Sydfod laa Dækstenen, $1,75 \times 1,50$ Meter stor. Den blev atter lagt over Kamret, den kan dog ikke dække over hele Gravrummet, der maa have været en anden, mindre Dæksten til. (Kortbl. Nørreskoven II. 63)

I Nærheden af Frydendal ved Vejen til Taksensand, ligger en Runddysse. Jordhøjen er velbevaret, den er af flad, regelmæssig hvælvet Form, i Tværmaal 9,5 Meter og kun 0,5 Meter høj. Ingen Randsten er bevaret. Kamret blev undersøgt af Nationalmuseet 1920. — Det er af almindelig firkantet Form, bestaaende af fire Sten, i Retning SØ-NV, med Tærskelstenen i SØ, Dybden er 1,10 Meter.

Den store Dæksten, der laa ved Siden af Kamret, blev lagt paa Plads og Dyssen er nu et virkelig seværdigt Minde­mærke.

(Kortbl. Nørreskoven III. 11)

ARNKILS FREDSSKOV

Endvidere restaureredes 1946 en lille Runddysse i Arnkils Fredsskov.

Den lille Jordhøj er velbevaret, 10 Meter i Tværmaal og knapt 1 Meter høj. Et par Randsten er bevaret ved sydvestre Højfod. Midt paa Højen ragede et par Sten­toppe op i Overfladen og ca. 15 Meter SØ for Højen laa en $1,75 \times 0,90$ Meter stor Sten, Kamrets Dæksten, i hvis Overflade der findes 5 skaalformede Fordybninger.

Kamret blev gravet frem, det var fuldstændig bevaret. Det ligger i Retning Øst-Vest, med Indgang fra Vest­enden og bestaar af 7 Sten, tre i i den nordlige, to i den sydlige Side og en for hver Ende. I Aabningen maaler det $1,50 \times 0,5$ Meter, i Bunden $2,00 \times 0,7$ Meter. I en Dybde af 0,65 Meter fandtes en regelmæssig Brolægning af flade Sten, paa denne laa en 9 cm lang Flækkekniv. 15 cm under Brolægningen laa et 5—8 cm stærkt Lag af brændt Flint. I Kamrets Vestende ligger en flad Sten ind i Gravrummet, hvis Overflade ligger i jævn Højde med Brolægningen, $\div 0,65$ Meter.

Der er ikke Tvivl om, at Kamret er blevet omdannet efter den første Begravelse, der har ligget paa Flintlaget.

Nævnte Sten maa have været den oprindelige Tærskel­sten, da Flintlaget kun naar til denne og Stenens Under­side ligger ca. 25 cm under Flintlaget.

Ved den anden, senere Begravelse har man ombygget og udvidet Kamret og lagt en Brolægning i Højde med den gamle Tærskelsten og sat en ny Tærskelsten over den

vestlige Halvdel af den gamle. Med Endestenenes stærke Skraastilling har man ved Ombygning opnaaet en Længde af godt 2 Meter i Gravbunden. Saaledes er det oprindelige Kammer blevet omdannet til en »Dysesstue«.

Dækstenen blev lagt over Graven, der nu har faaet sin tidligere Form.

(Kortbl. Vstr. Sottrup 6)

1947

»VONNESHØJ« I NØRRESKOVEN

»Vonneshøj« er en Langdysse i »Det brede Hjørne« i Nørreskoven. Jordhøjen er ret anselig idet den kroner en naturlig Banke. Den egentlige, opkastede Høj er dog næppe mere end 1-1,50 Meter høj. Længderetningen er Øst-Vest, den er ca. 40 Meter lang og 10 Meter bred, inden for Randstenene er Længden 36 Meter, Bredden 7,5 Meter. Af Randstenene er 40 bevaret, tildels af ret betydelig Størrelse, alle med Undtagelse af én, var de forskubbet eller skredet ned af Skraaning.

Der har været tre Kamre i Højen. Midt paa Højen er en stor Fordybning, der naar ned til Højbunden. I Hullet ligger tre afkløvede Sten fra Kamret. 5 Meter fra Vestenden er ligeledes en Fordybning efter en Udgravning. 4 Meter fra Østenden ligger et ødelagt Dyssekammer paa tværs af Højens Længderetning. Den ene Langside mod Vest, der bestaar af én 1,80 Meter lang Sten, og begge Endesten er bevaret. Den østlige Langside er borte.

Restaureringen fandt Sted i Dagene fra 12.—23. Maj 1947. Ved Hjælp af Falcks Redningskorps blev de store Randsten, der tildels laa uden for Højfoden trukket op i den Højde hvor de skulde rejses. Randstenene paa Sydsiden og for Enderne staar næsten sluttet, medens de fleste Sten paa Nordsiden mangler. Med de ualmindelig sto-

re Randsten er »Vonneshøj« et af Nørreskovens stolteste Mindesmærker.

(Kortbl. Nørreskoven I. 40)

Gamle Hans Smei, Smedemester Hans Hansen i Stevning fortæller (27. Juni 1927):

»Det skal være en Herredsfoged fra Augustenborg, som mellem Krigene (1848—1864) har gravet i Vonneshøj i »Det brede Hjørne«. Om han fandt noget véd jeg ikke, men i mine unge Dage blev der ofte talt om ham. Han har gravet mange Høje ud her paa Als, der blev sagt, at han ofte forærede Kong Frederik VII Oldsager«.

Afdøde Murer Carl Lund i Blans, der har foræret Museet paa Sønderborg Slot sin store Samling af Oldsager, havde bestemt, at Forfatteren efter hans Død skulde modtage 200 Kr. til et eller andet arkæologisk Formaal. Dette Beløb er blevet anvendt til Restaureringen af »Vonneshøj«, et Arbejde, som sikkert har svaret til Giverens Ønske.

1948

LANGDYSSSE I HAVNBJERG PRÆSTESKOV

I Havnbjerg Præsteskov »Aabenlykke« ligger en Langdysse med Længderetning omtrent Syd-Nord. Den blev fredlyst 1935.

Jordhøjen er ca. 20 Meter lang og 10 Meter bred mellem Randstenene henholdsvis 16 og 6-7 Meter. Højden er op til 1,5 Meter. En Del Randsten er bevaret.

Kamret, omtrent midt paa Højen, var stærkt forstyrret og Dækstenen var afvæltet og laa øst for Kamret.

Havnbjerg Sogns Hjemstavnsforening vedtog i 1947 at lade Mindesmærket restaurere under Forfatterens Ledelse. Denne Restaurering fandt Sted i Mai 1948. Hjemstavnsforeningen stillede Arbejdskraft til Raadighed.

Ved Udgravningen af Kamret viste det sig, at det ikke har været udgravet til Bunds. I en Dybde af 0,8 Meter under Bærestenenes Overkant laa en noget uregelmæssig Brolægning og paa denne fandtes to Lerkar. Det ene var næsten helt, medens kun Brudstykker af det andet var bevaret.

1,10 Meter dybt laa et Lag af brændt Flint paa en regelmæssig Brolægning af 10—15 cm. store Sten. Paa dette Lag fandtes ingen Oldsager. Kamret har altsaa været benyttet til mindst to Begravelser.

Kamrets Sidesten, der var forskubbet, blev sat paa Plads og Dækstenen atter lagt over Graven. Dette Arbejde blev udført ved Hjælp af Falcks Redningskorps. En Del Randsten, der var forskubbet eller skredet ud, blev sat paa Plads.

Kamrets Størrelse er (i Bunden) $1,90 \times 0,75$ Meter og udgravet i en Dybde af 1,00 Meter. Dækstenen maaler ca. $2 \times 1,4$ Meter. Nu ligger Dyssen igen som et smukt og værdigt Oldtidsmindesmærke.

1950

RUNDDYSSE I ARNKILS FREDSSKOV

Runddysse Nr. 291 (Kortbl. Sottrup) i Arnkils Fredsskov, Afdel. 271, var stærkt ødelagt. Kamrets Sten var revet ud til Siderne, Dækstenen mangler.

I Maj 1950 blev Kamret restaureret. Falcks Redningskorps var engageret til at hæve Stenene og sætte dem paa Plads. Kamret er i sin Tid blevet gennemrodet, der fandtes overalt brændt Flint indblandet i Jorden. Dog var man ikke overalt naaet til Bunds. Flere Steder, især i Kamrets sydlige Halvdel, laa Flintlaget urørt ind mod Sidestenenene saa Kamrets Længde og Bredde nogenlunde kunde bestemmes. Dets Maal er i Bunden $1,05 \times 0,60$ Me-

ter og Retningen Nord-Syd. Kamret bestaar af 4 lige høje Sten, én i hver Langside og én for hver Ende.

Paa Flintlaget fandtes to Flintflakker, 11,5 og 9,5 Meter lange, et 10,5 Meter langt, nyt opskærpet Brudtsykke af en tyknakket Flintøkse og to Skiveskrabere. Endvidere fandtes 12 cm over Flintlaget en smukt tilslidt Granitknusesten. Om denne tilfældigt er kommet i Jorden ved Opfyldningen af Hullet efter den første Gravning, kan ikke siges.

Den omgivende Højning maaler kun 0,30-0,40 Meter. Af Randsten fandtes ingen. Det anselige Kammer ligger nu smukt i Skovbunden. Restaureringen blev bekostet af »Historisk Samfund for Als og Sundeved«.

Fortegnelse over de siden 1934 restaurerede Oldtidsmindesmærker paa Als og Sundeved:

- Statsskoven Lambjerg Indtægt:
1. 1934 Hellekiste, Kortbl. Lambj. Indt. Nr. 18.
 - 2.—8. » Brandsbøl Skov:
 - 2 Runddysser. Kortbl. Nordborg Nr. 3, 89.
 - 5 Langdysser. Kortbl. Nordborg Nr. 90—93, 95.
 9. 1935 Runddyssen »Barnakhøj« v. Ertebjerg, Kortbl. Asserballe Nr. 96.
I Statsskoven Blomeskobbel:
 - 10.—13. 1935/36 2 Langdysser, Kortbl. Asserballe Nr. 141, 142.
2 Runddysser, Kortbl. Asserballe Nr. 143, 144.
I Statsskoven Oleskobbel:
 - 14.—15. 1938 2 Langdysser, Kortbl. Asserballe Nr. 134.
I Statsskoven Fryndesholm:
 16. » Runddyse, Kortbl. Asserballe Nr. 71.
I Statsskoven Nørreskov:

17. » Langdysse, Kortbl. Nørreskoven III
Nr. 12.
18. » Klintinghøj, Kortbl. Sønderborg Nr. 71.
I Statsskoven Nørreskov:
- 19.—21. 1939 Tre Langdysser, Kortbl. Nørreskov II
Nr. 18, 20, 21.
I Graasten Dyrehave:
22. 1940 Langdysse, Kortbl. Graasten Nr. 63.
Ved Sønderhav:
- 23.—24. » 2 Langdysser, Kortbl. Graasten Nr. 1, 5.
25. » 1 Rundhøj, Kortbl. Graasten Nr. 2.
I Kelstrup Fredskov:
26. » 1 Runddysse, Kortbl. Holbøl Nr. 13
Ved Rønshoved:
- 27.—28. » 2 Dyssekamre, Kortbl. Graasten
Nr. 13, 14.
I Sandbjerg Storskov:
29. » Rundhøjen »Høghøj«, V. Sottrup, Nr. 51.
30. 1941 Rundhøj ved Sottrupskov, Kortbl. Vester
Sottrup Nr. 221.
I Statsskoven Nørreskov:
31. » Runddysse »Pughøj« Kortbl. Nørre-
skov II Nr. 10.
I Statsskoven Skelde Kobbelskov:
- 32.—33. » 2 Runddysser, Kortbl. Skelde Nr. 7, 15.
- 34.—35. » 2 Langdysser, Kortbl. Skelde Nr. 6, 8.
I Statsskoven Nørreskov:
- 36.—38. 1942 3 Langdysser, Kortbl. Nørreskov I
Nr. 1, 27, 28.
I Statsskoven Nørreskov:
- 39.—42. 1943 4 Runddysser, Kortbl. Nørreskov I
Nr. 33, 34, 35, 53.
- 43.—44. » 2 Runddysser, Kortbl. Nørreskov II
Nr. 8, 60.
45. 1944 Langdysse »Trolldhøj« Kortbl. Nørre-
skov II Nr. 6.
I Statsskoven Dyrehave v. Rumohrsgaard:
- 46.—48. 1945 3 Langdysser, Kortbl. Asserballe
Nr. 136, 137, 330.

49. » 1 Runddysse, Kortbl. Asserballe Nr. 138.
I Statsskoven Nørreskov:
50. 1946 Runddysse »Gl. Troldhøj«, Kortbl. Nørreskov I Nr. 22.
51. » Runddysse, Kortbl. Nørreskov II Nr. 19.
52. » Langdysse, Kortbl. Nørreskov II Nr. 63.
53. » »Baronens Høj« (Nygaard), Kortbl. Nørreskov I Nr. 7.
54. » Runddysse (Frydendal), Kortbl. Nørreskov III Nr. 11.
Statsskoven Arnkils Fredskov:
55. » Runddysse, Kortbl. Arnkil Fredskov Nr. 6.
Statsskoven Nørreskov:
56. 1947 Langdysse »Det brede Hjørne«, Kortbl. Nørreskov I Nr. 40.
Havnbjerg Præsteskov:
57. 1948 Langdysse i Aabenlykke, Kortbl. Havnbjerg Nr. 106.
Statsskoven Arnkils Fredskov:
58. 1950 Runddysse, Kortbl. Arnkils Fredskov Nr. 5.

Sten med Skaaltegn og Helleristning

I »Oldtidsminder paa Als« (»Fra Als og Sundeved« Hefte XIV) findes en Fortegnelse over de indtil 1938 fundne 61 Sten med Skaaltegn og Helleristning. I de senere Aar er der fundet en lang Række nye Sten, saa Antallet af disse ejendommelige Oldtidsminder paa Als og Sundeved nu er naaet op paa Nr. 100.

Under Nr. 48 i nævnte Fortegnelse omtales en Sten med et enkelt Skaaltegn, beliggende i Nærheden af en Gravhøj i Arnkils Fredsskov. Ved en senere Undersøgelse viste det sig, at Stenen var Overliggeren til et lille Dyssekammer i den nærliggende Høj og at der findes 5 skaalgruber i den. I Efteraaret 1946 blev Kamret i Højen udgravet og Dækstenen atter lagt paa Plads.

Under Nr. 9 i samme Fortegnelse berettes om en Gravhøj ved Skovbyballe Strand. »Ved Foden af den ligger en større Sten med to skaalformede Fordybninger«. Stenen laa nedsunken i Strandkanten, saa kun en Del af den var synlig. Nu har Havet skyllet den mere fri og det viser sig, at den bærer 10 Skaaltegn.

62. AUGUSTENBORG SLOTSPARK

1939 fandt Kustode Harboe i Augustenborg Slotspark et stort Stykke af en kløvet Sten med skaalformede For-

dybninger. Stenen er stærkt forvitret, men der ses dog tydelige Spor af mindst 12 Skaaltegn. Hvorvidt Stenen ligger paa sin oprindelige Plads, kan ikke siges.

63. BOSAGERGAARD

Gaardforpagter Chr. Karberg, Bosagergaard, fandt 1940 en Sten med indhugget Hagekors. Der blev sat en ny Stenkant om Andedammen, den gamle var delvis skredet ud i Vandet og Stenene blev fisket op for at bruges til den nye Mur. Andre Sten blev taget fra en Bunke, der var samlet og pløjet op paa Marken. Da Muren om Dammen var færdig og man var i Færd med at køre de tilovers blevne Sten bort, opdagede Hr. Karberg, at en Sten bar en Indhugning. Stenen blev lagt til Side og senere afleveret til Museet paa Sønderborg Slot.

Det er kun en lille Sten, $0,35 \times 0,21 \times 0,15$ Meter. Midt paa den ene flade Side er indhugget en Ring, hvis Tværmaal er 10—11 cm, og inden for denne et Hagekors med skarpvinklede Hager, der ikke berøres af Yderringen. Hagekorset med skarpe Vinkler menes ikke at være kendt før hen i den keltiske Jernalder, de sidste Aarhundreder før vor Tidsregning.

64. ØSTERBY STRAND

En lille Sten, $0,42 \times 0,32 \times 0,17$ Meter med skaalformede Fordybninger paa alle fire Sider, ialt ca. 20, fandtes i Strandkanten ved Østerby af Gaardejer Jørgen Nielsen, Østerby. Skaaltegnene er stærkt afslidte. Stenen ligger i en Stenhøj i Jørgen Niensens Have.

65. »SKREVESTEN« VED ASSERBALLE

Ved »Morhøj«, hvor Vejen Gammelgaard-Almsted krydser Fodstien til den tidligere Asserballe Station, før-

Hagekorsstenen fra Bosagergård

te Stien paa vestre Side af Vejen over en Stente. En af Stentens Sten var fyldt med »Huller, Ridser og Streger«, desuden var der »Aftryk« af en Haand. Der siges, at det var Fandens Haand. Han havde altid spillet Kort ved denne Sten og de indhugne Streger var hans Spilleregnskab. — Der var ingen der kunde læse eller tyde disse underlige Tegn. — Stenen er slaaet i Stykker for en Del Aar siden.

(Meddelt af Fru Kirketjener Hansen, Asserballe, 1938.)

66. HELLERISTNINGEN FRA ALMSTED

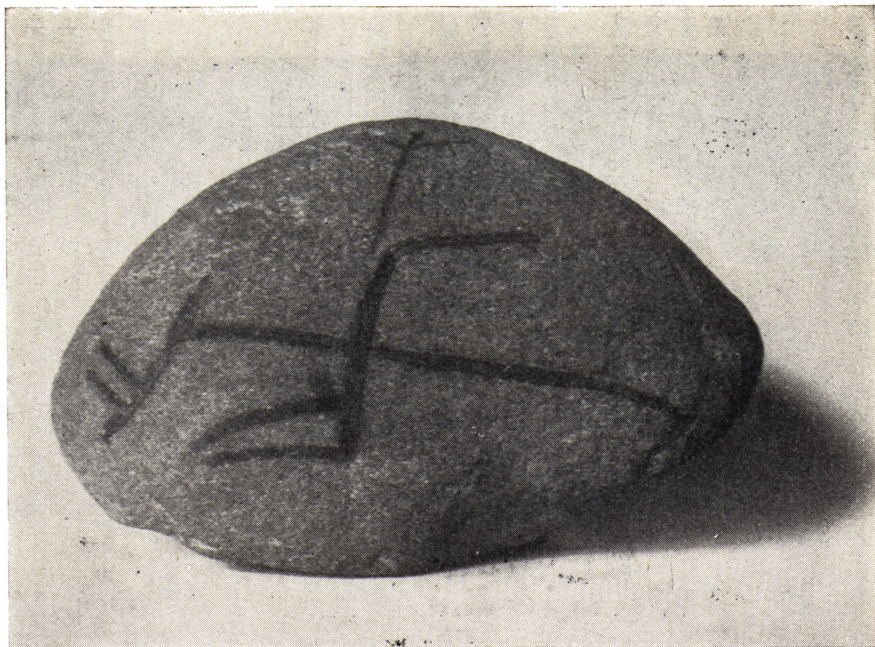
I Foraaret 1940 fandt Gaardejer Hans Eriksen i Almsted paa sin Mark NØ. for Gaarden en Sten med Indridninger, som han overlod Museet paa Sønderborg Slot. (K. Nr. 3325).

Stenen der har den ringe Størrelse af $18,5 \times 12 \times 7,5$ cm, bærer en interessant Helleristning: Oldtidens Plov. Billedet er skarpt og tydeligt ridset i Stenen. Over Ploven ses den primitive Skikkelse af en Plovmand med udstrakte Arme.

Ploven er Symbolet paa Agerens Velsignelse og Frugtbarhed. At Ploven har haft sin store Betydning i Norden, fremgår af dens mangfoldige Afbildninger paa Helleristninger. — Stenen viser det ældste Billede af en alsisk Plov.

67. BROBØL

Ved Landevejen i Nærheden af Christian Nissens Gaard i Brobøl staar en Ledstolpe, der er kløvet ud af en større Sten. Paa dens ene Side findes 33 skaalformede Fordybninger. Stenen er 1,10 Meter over Jorden og ca. 0,30 Meter paa alle 4 Sider. De to Jernstabler til Ledet sidder endnu i Stenen.

Helleristningssten fra Almsted

68. *BLANSGAARD*

En Ledstolpe med Staaltegn fandtes ved Ledet lige over for Indkørslen til Blansgaard.

Stenen stod 0,85 Meter over Jorden, den er omtrent firkantet og spaltet ud af en større Blok. Paa den ene Side findes 13, tildels ret dybe og smukke Skaale.

Gaardens Ejer, Jens Thomsen, har nu taget Stenen ind paa Gaarden og stillet den op paa en Græsplæne i Haven.

69. *GUNDSTRUP III*

Ved Anlægget af Amtsvejen til Fynshav 1928, slog man de ved Jordarbejdet fremdragne Sten i Stykker, for at bruge dem som Paksten til Vejen. Man har tilsyneladende ogsaa slaaet en Skaalsten i Stykker. I Nærheden af Gundstrup fandt Blikkenslagermester Jørgen Iversen, Spang, et Brudstykke med 14 skaalformede Fordybninger. Jørgen Iversen har foræret Stenen til Museet paa Sønderborg Slot. (K. Nr. 3354).

70. *BROBALLE*

I Gaardejerske Frk. Erna Petersens Have i Broballe staar en Ledstolpe med Skaaltegn. Fra Haven har ført et Led eller en Laage ind til en nord for Haven liggende Mark. De to Stenstolper med Jernstabeler staar endnu paa Plads. De staar paa Havens højeste Sted, hvor der er indrettet et Udsigtspunkt, med Udsigt over Melssø og Bøgebjerg, der med sine 40 Meter er Egnens højeste Punkt.

I den østlige Sten findes 5 skaalformede Fordybninger.

71. *SKOVBY*

Ved Indkørslen til Peter Andresens Gaard i Skovby (ved Vejen til Kajnæs) staar en Sten i Forhaven, ca. 75

cm høj og 40 cm bred, afkløvet paa Bagsiden. Paa dens nederste Halvdel er en afplattet Flade og paa denne findes 6 indgnedne Skaaltegn. Stenen blev gravet op ved Landevejsarbejdet i Nærheden af Kajnæsgaard.

72. HIMMARK

I en Stenbunke ved Vejen fra Himmark til Nørreskoven fandt Forfatteren i September 1941 en lille flad Sten med 9 Skaaltegn. Stenen er 25×25 cm stor, omtrent firkantet og gennemsnitlig 4 cm tyk. Stenen opbevares i Museet paa Sønderborg Slot. (K. Nr. 3362).

73. BAGMOSE

Ved Gaarden Bagmose blev en gammel stensat Brønd fyldt til. Paa en af de øverste Sten opdagede Gaardejer Hans Hermann Jørgensen flere Skaalgruber. I Foraaret 1951 lod han Stenen stille op i Haven. Den er 0,80 Meter lang og 0,55 Meter bred og har smukke Skaaltegn.

74. KORSSTEN

En Runddysse i Nørreskoven, Afd. 36, mellem Nygaard og Sjellerupskov (Kortbl. Nørreskoven I Nr. 35) kaldes »Korssten«. Dyssekamret er bevaret, men Dækstenen er forsvundet.

En tidligere »Revierførster« (Skovfoged) Born, berettede 1914:

»Gamle Folk kan fortælle, at der paa Dækstenens østlige Flade var indhugget et Kors i en Ring. Dækstenen skal være bleven sprængt og brugt til Byggearbejde, maa-ske her paa Nygaard eller ved Skovløberhuset ved Sjellerupskov, i Tiden mellem 1870 og 1880. Efter dette Kors i Stenen skal Graven have faaet Navnet »Korssten«.

Efter Borns Beretning kan der næppe være Tvivl om, at der har været et Hjul Kors indhugget i Stenen.

75. ABILDGAARD

Ved Indkørslen til Abildgaard fra Hovedvejen ved Augustenborg staar en Sten som Ledstolpe med 15 Skaaltegn. Stenen er en 1,05 Meter over Jorden og ca. 0,75 Meter bred. Jernstabelen til Ledet sidder endnu i Stenen.

76. DYNT HØJ

Ved Dynt Høj, hvor Vejen til Vandstedbæk støder til Skeldevejen, stod indtil 1941 en ca. 1,30 Meter høj Ledstolpe med tre skaalformede Fordybninger. De smukke Skaale var 4—4,5 cm i Tværmaal og 1—1,5 cm dybe. Stenen er nu forsvundet.

77. FLENSBORG FJORD

I Slotsgaarden i Sønderborg opbevares en Sten med en Skaalgrube og nogle mærkelige Indridsninger, dog tildels synes at være dannet af Naturen. Den er fundet ved Flensborg Fjord.

78. NØRRESKOVEN

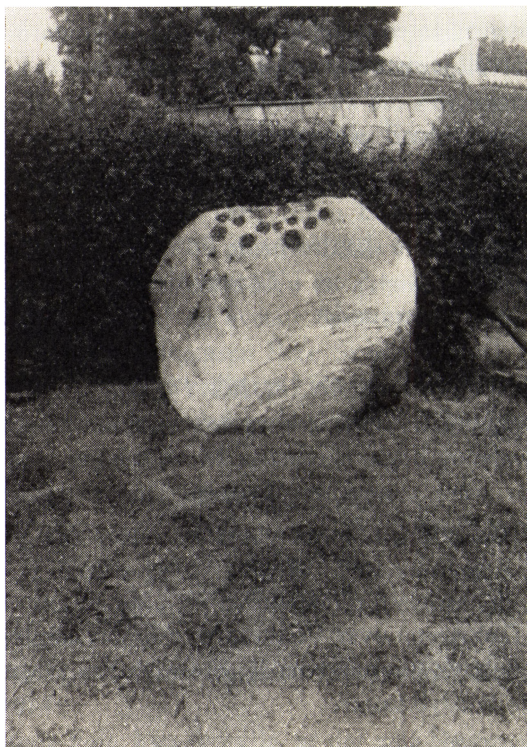
Paa Dækstenen over Vestkamret er i en Langdysse ved Sjellerupskov (Nørreskoven II. 8) findes fire svage skaalformede Fordybninger.

79. PINNESHOLM

Paa Marken Øst for Skoven Pinnesholm ligger en anelig Langdysse med Randsten og endnu lukkede Kamre. En Randsten omtrent midt paa Dyssens Vestende bærer 5 Skaaltegn. To Skaale er forbunden ved en svag Rille.

80. ULKEBØL

Et Stendige ved Kyd's Gaard i Ulkebøl blev i 1944 købt af Kommunen og Stenene blev slaet til Skærver. Vejmand Andreas Jørgensen, Ulkebøl, opdagede at én af Stenene bar Skaaltegn, han forhindrede at den blev klø-

Skaalsten i Ulkebøl

vet og underrettede Sønderborg Museum om Fundet. Stenen er smukt formet, høj 1,10, bred ca. 1,00 og 0,60 Meter tyk. Der findes 25 Skaalgruber, et par af dem har et Tværmaal paa 8 cm og en Dybde indtil 2,5 cm.

Stenen har nu faaet en smuk og værdig Plads paa en lille Høj paa Sportspladsen ved Ulkebøl Forsamlingshus.

Stendiget, hvor Stenen har staaet, menes at være Stenene fra en trekamret Langdysse, der har ligget nordøst for Kyd's Gaard.

81. HUNDSLEV — LILLE MØLLE

Ved Indkørslen til en Mark ved Vejen Hundslev—Lille Mølle, tilhørende Gaardejer Jørgen Jørgensen i

Ledstolpe mellem Hundslev og Lille Mølle

Hundslev, staar en Ledstolpe, paa hvilken der findes 29 skaalformede Fordybninger.

82. DYBBØL STRAND II

I Juni 1944 meddelte Stabsofficiant Kaae, Sønderborg, at der laa en Skaalsten ved Stranden ved Vemmingbund, syd for Snejgaarden. — Det er en $60 \times 40 \times 35$ cm stor Sten, der paa de tre Sider bærer 32 Skaaltegn. Stenen har nu faaet sin Plads i Sønderborg Slotsgaard.

83. HJORTSPRINGGAARD II

Gaardejer Andr. Krenzen, Hjortspring, havde i Foraaret 1944 faaet en stor Sten, der laa ved Rudolphs gamle Gaard i Stevning, og stillet den op ved Landevejen, ved Indkørslen til Gaarden. Paa Bagsiden findes 26 Skaalgruber. Stenen er 1,05 over Jorden og 0,85 Meter bred. En Indboring, hvor Jernstabelen har siddet, taler for, at den en Gang har tjent som Ledstolpe.

Afdøde Smedemester Hans Schmidt i Stevning har meddelt (efter Hans Schmidts Bedstefaders Fortælling), at Stenen i gammel Tid har staaet ved Byledet ved Stevning-Overballe. (Omtr. ved Rudolphs Gaard). I den ene Side af Stenen er indhugget et ca. 7×5 cm stort, ca. 7 cm dybt Hul, i dette skal Bommen, der kunde spærre Vejen, have været anbragt.

84—85 GRANBJERG

Paa den ca. 50 m høje Banke Granbjerg ved Helved blev der 1944 gravet Grus. Ved Afrømningen af Muldjorden fandt Jørgen Mathiesen fra Helved to Sten med Skaaltegn. De laa nedsunken i Bankens østlige Skraaning, med en Afstand af ca. 5 Meter.

Den ene, ca. $0,65 \times 0,50$ Meter stor har 13, den anden

ca. 0,55×0,40 Meter stor, har 7 tildels smukke Skaal-tegn.

Disse to Sten ligger nu i Haven ved Danebod Højskole.

86. ØST FOR KAJNÆSGAARD

Ved Indkørslen til en Mark, ca. 500 Meter Øst for Kajnæsgaard stod en Skaalsten som Ledstolpe. Den er nu forsvunden. Dr. Wullenweber har skitseret og beskrevet den 1907: »Ledstolpe med 15 skaalformede Fordybninger, deriblandt en nyreformet Fordybning. De to øverste Skaale er forbunden med en Rille.«

1916 skrev Degn J. Grevsen, Lysabild, til Forfatteren:

»Ved Indkørslen til en Mark øst for Kajnæsgaard stod endnu 1910 en Ledsten, i hvilken der var indboret en halv Snes Fordybninger. Da jeg havde læst Sophus Müllers Afhandling om Skaalstenene, var det mig klart, at denne Ledsten havde forhistorisk Betydning. Efter at jeg har læst i Aviserne om Deres Opdagelse af den store Skaalsten i Lysabild Kirkemur, mener jeg, at det vil interessere Dem at høre om en anden Skaalsten her i Sog-net.

Lysabild, 2. august 1916.

(sign.) J. Grevsen«.

87. HEDEMØLLE VED TANDSLET

En lille Helleristningssten, 15×14×3,5 cm fandt Jørgen Thorsen, Pinnesholm, 1945 ved Pløjning paa Marken øst for Hedemøllen. Indridsningen viser en Plov, et par krydsede Linier og en lille skaalformet Fordybning. Stenen opbevares paa Museet paa Sønderborg Slot. (K. Nr. 3917).

88—89 ARNKILS FREDSKOV

I Arnkils Fredskov, Afdeling 270, ligger en Sten i Skovbunden, 1,00×1,00 Meter stor. Paa den jævne Overflade ses en smuk skaalformet Fordybning.

I samme Skov, Afdeling 273 nær Skovens Sydøsthjørne staar en oprejst Sten, 1,75 Meter lang, 1 Meter høj, med 7 Skaaltegn.

90. STAALBROLYKKE

Ved Indkørslen til en Mark, tilhørende Gaardejer Jens Jørgensens Enke i Stolbro, staar en Ledstolpe med 5 skaalformede Fordybninger.

91. NØRRESKOVEN (HELVEDGAARD)

I Nærheden af Voldstedet Helvedgaard ligger en Sten i Skovbunden, 1,20 Meter lang, 0,70 Meter bred. Paa Overfladen findes en Skaal med ca 5 cm Tværmaal.

92. NØRRESKOVEN

Nord for den store Langdysse i »det brede Hjørne« i Nørreskoven ligger en 1,00×0,60 Meter stor Sten i Skovbunden med 4 Skaaltegn.

93. LYSABILD

Ved Hjørnet af en Lade ved Gaardejer Jørgen Jørgensens Gaard i Lysabild stod en Sten med Skaaltegn. Den er en 1,20 Meter lang, 0,20 Meter bred Afspaltning af en større Sten, med 28 skaalformede Fordybninger.

Nogle gennemkløvede Skaale tyder paa, at der har været flere, da Stenen var hel.

Gaardejer Jørgensen har foræret Stenen til Museet paa Sønderborg Slot, hvor den nu har sin Plads i Slotsgaarden. (Kat. Nr. 4062).

94. SKOVBY

Paa Egegaard i Skovby, tilhørende Gaardejer C. Lassen, ligger en smuk Skaalsten i Ladens Granitfundament.

Den er ca. 1 Meter lang og ca. 0,30 Meter bred og har ca. 70 tildels smukke, dybe skaalformede Fordybninger. Stenen er lagt som Grundsten da Laden blev bygget i 1897.

95. SNOGBÆK

Gaardejer Olav Bonefeld i Snogbæk opdagede i Januar 1950 en Sten med 28 Skaaltegn. Den laa i en Stente i et Hegn lidt øst for Lorenz Lorenzens Gaard, hvor før i Tiden en Sti førte over Marken.

Snogbæk Stenen

Stenen er ca. 1,5 Meter høj og Fladen med Skaaltegne-
ne 0,5 Meter bred. — Paa Stenens Side, der laa opad i
Stenten, er indhugget L L 1851.

Gaardejer Lorenzen har nu ladet Stenen stille op i sin
Have.

96. VARNÆS TYKSKOV

Ved den sydvestlige Indgang til Varnæs Tykskov staar
en Ledstolpe med smukke Skaalgruber.

97. NØRRESKOVEN

I Nørerskoven nær Østerholm, Afdl. 74, fladt liggende
Sten, $1,25 \times 0,70$ Meter, med 5 Skaalgruber. Den ligger
mellem to Runddysser.

HAVNBJERG KIRKE

I Havnbjerg Kirkegaardsmur syd for Laagen, der fø-
rer ud til Elsmark Kirkesti, fandt Wilhelm Schnippa i
Brandsbøl en ca. $1,60 \times 0,70$ m stor Sten, hvis udadven-
dende Side bærer 11 Skaalgruber.

99. NEDER RINKENÆS

Ledstolpe i et Hegn øst for Claus Paulsens Gaard
(»i e Grott«). Stenen er godt 2 Meter høj over Jorden og
25—30 cm bred, kløvet ud af en større Stenblok. Paa
den glatte Østside findes 17 Skaalgruber, 13 almindelige
og 4 nyreformede Fordybninger.

Da Markskellet skal fjernes, har Ejeren ladet Stenen
stille op paa sin Gaardsplads. Stenen er ualmindelig
smuk.

100. STOLBRONÆS

Ved Skibssætningerne ude paa Stolbronæs (tilh. Gaard-
ejer Jørgen Jørgensen, Stolbrolykke) fandtes en Sten

40×50×40 cm, hvis flade Side har 5 Skaalgruber, en stor og fire mindre, smukke Fordybninger.

Stenen synes at have stået i den buede Langside af en af Skibssætningerne, der i de senere Aar er blevet stærkt forstyrret af Havet.